

Zarobljene reči

Predgovor za situacionistički rečnik

Situacionistička internacionala

1966.

Sadržaj

Prolog	3
Zarobljene reči	3

Prolog

„Dragi g. Debor,

S velikim zanimanjem pročitao sam članak Mustafe Kajatija, 'Zarobljene reči', iz *Situacionističke internacionale* br. 10, i veoma sam zadovoljan njegovim objašnjenjem dade, pošto sam bio jedan od osnivača *Kluba Dada* u Berlinu... U svakom slučaju, Kajatijev članak iznosi stanovište koje je odavno trebalo formulisati, a naročito danas, sa svim tim besmislicama koje se objavljuju povodom pedesete 'godišnjice dade'... Uradio sam prevod članka na nemački, a poslao bih ga prijatelju iz časopisa za progresivnu umetnost *A-Z*, koji živi u Kolumbiji, kao i nekolicini prijatelja iz Nemačke.“

Raul Hausman (Raoul Hausmann, 1886–1971), iz pisma Gija Deboru, od 17. IV 1966.

„Hausman mi je upravo pisao kako snažno odobrava tvoj članak iz SI br. 10. Preveo je tekst na nemački, da bi ga poslao nekom južnoameričkom časopisu. Zamoliću ga za jednu kopiju za nas. Prilično je uzbudljivo imati Hausmana za prevodioca.“

Gi Debor, iz pisma Kajatiju, od 19. IV 1966.

Zarobljene reči

Sva opšta mesta, onim što skrivaju, rade u korist vladajuće organizacije života. Jedno od takvih opštih mesta jeste i tvrdnja da jezik nije dijalektičan, čime se želi reći da bi trebalo odbaciti primenu svake dijalektike. A nema ničega što je dijalektici podložnije od jezika, kao žive tvorevine. Zato je celokupna kritika starog sveta bila izložena na jeziku tog sveta, ali je, budući uperena protiv njega, bila izložena na *drugačijem* jeziku. Svaka revolucionarna teorija je morala da izmisli sopstvene reči, da uništi dominantno značenje drugih reči, unoseći u „svet značenja“ izmene koje odgovaraju novonastajućoj stvarnosti, koju je trebalo očistiti od nagomilane truleži. Isti razlozi koji naše protivnike (gospodare Rečnika) sprečavaju da jednom zauvek zacementiraju jezik, nama danas dopuštaju da iznesemo drugačije stavove, koji će negirati njegovo postojeće značenje. Unapred smo svesni da nam ti razlozi ne daju pravo da pretendujemo na neku konačnu istinu. Definicije uvek ostaju otvorene i nikada nisu konačne; naše imaju istorijsku vrednost, važe za dati period i vezane su za određenu istorijsku praksu.

Nemoguće je otarasiti se jednog sveta, a da se ne odbaci jezik koji ga skriva i štiti, i ne ogoli njegova prava priroda. Kao što je vlast u isti mah neprekidna laž i „društvena istina“, jezik je njena permanentna garancija, a Rečnik univerzalna referenca. Svaka revolucionarna praksa je imala potrebu za stvaranjem novog semantičkog polja i afirmacijom nove istine; od enciklopedista, do kritike kojoj su poljski intelektualci 1956. podvrgli staljinistički „drveni jezik“, ta potreba se uvek iznova potvrđivala. *Jezik je prebivalište vlasti*, utočište njenog policijskog nasilja. Svaki dijalog s vlašću je nasilje, pretrpljeno ili svesno izazvano. Kada vlast ekonomiče s primenom sile, ona poverava jeziku brigu o očuvanju represivnog poretka. Ta njihova saradnja je zapravo najprirodniji izraz svake vlasti.

Od reči do ideja je samo jedan korak, koji uvek preduzimaju vlast i njeni teoretičari. Sve teorije jezika, od debilnog misticisma bića, do vrhunske (represivne) racionalnosti kibernetičkih mašina, pripadaju jednom istom svetu: diskursu vlasti, koja se smatra jedinim mogućim referentnim

okvirom i univerzalnim posrednikom. Kao što je hrišćanski bog bio nužni posrednik između dve duše ili između duše i sebstva, tako je i diskurs vlasti smešten u središte svake komunikacije i postaje nužni interni posrednik. On tako uspeva da ovlada opozicionim pokretima, navodeći ih na sopstveni teren, infiltrirajući se u njih i gušeći ih iznutra. Kritika vladajućeg jezika, njegova *diverzija* (*détournement*), postaće svakodnevna praksa nove revolucionarne teorije.

Pošto svako novo tumačenje *vlast* naziva *pogrešnim*, situacionisti će se dati legitimitet tim pogrešnim tumačenjima i ukazati na obmanu koja se krije značenju reči koje servira i za koje jemči vlast. Pošto je rečnik čuvar *postojjećeg* značenja, stavili smo sebi u zadatak da ga sistematski uništimo. *Zamena* rečnika, tog gospodara značenja (i misli) svakog nasleđenog i pripitomljenog jezika, pronaći će odgovarajući izraz u revolucionarnoj infiltraciji jezika, u *diverziji*, kakvu je često praktikovao Marks, sistematizovao Lotreamon, a koju situacionisti čine dostupnom svakome.

Diverzija, koju je Lotreamon nazivao plagiranjem, potvrđuje tezu, davno afirmisanu u modernoj umetnosti, o nepokornosti reči, o nemoći vlasti da *potpuno preuzme* stvorena značenja i da jednom za svagda fiksira ona postojeća; ukratko, da je neki „novogovor“ objektivno nemoguć. Nova revolucionarna teorija se ne može razvijati ako iznova ne definiše glavne pojmove na kojima je utemeljena. „Ideje se usavršavaju“, rekao je Lotreamon. „Tome doprinosi smisao reči. Plagijat je nužan. Napredak ga nameće. On se pribija uz piščevu rečenicu, služi se njegovim izrazima, briše pogrešnu ideju i zamenjuje je ispravnom.“ Da bi se sačuvala Marksova misao, uvek je treba preispitivati, ispravljati i iznova formulisati, imajući u vidu ceo vek intenziviranog otuđenja, kao i mogućnost njegove negacije. Oni koji i dalje slede taj istorijski put trebalo bi da „skrenu“ (izvrše *diverziju*) Marksa, a ne da ga glupavo citiraju, kao što to čine bezbrojni rekuperatori. S druge strane, u našim rukama misao vlastodržaca preobraziće se u oružje protiv nje same. Od svog dolaska na vlast, pobjednička buržoazija je sanjala o univerzalnom jeziku, koji kibernetičari danas nastoje da stvore elektronskim putem. Dekart je sanjao o jeziku (preteći novogovora) u kojem će misli slediti jedna drugu kao brojevi, s matematičkom strogošću: bio je to san o „univerzalnoj matematici“, o večitom važenju buržoaskih kategorija. Enciklopedisti, koji su (pod feudalnom vlašću) sanjali o „tako strogim definicijama da ih nijedna tiranija neće tolerisati“, utirali su put nekoj večnoj, budućoj vlasti, koja je trebalo da bude krajnji cilj ovog sveta i istorije.

Nepokornost reči je u svojoj eksperimentalnoj fazi, od Remboa do nadrealista, pokazala da je teorijska kritika vlasti neraskidivo povezana s praksom koja tu vlast ruši; žalosnu potvrdu toga vidimo u činjenici da je vlast preuzela celu modernu umetnost i pretvorila je u represivnu kategoriju vladajućeg spektakla. „Sve što ne ubija vlast, biva ubijeno od vlasti.“ Dadaisti su prvi iskazali svoje nepoverenje u reči, koje se ne može razlučiti od želje za „promenom života“. Po ugledu na de Sada, oni su afirmisali pravo *da se sve kaže*, da se reči oslobode i da se „alhemija reči zameni pravom hemijom“ (Breton).¹ *Neduznost* reči je do tada svesno odbacivana, a jezik opisivao kao „najgora od svih konvencija“, koju treba uništiti, demistifikovati i osloboditi. Savremenicima dade nije promakla njena želja da uništi sve („rušilački poduhvat“, zabrinuto je primetio Žid),² kao i opasnost koju je predstavljala za vladajuća značenja. Posle dade, postalo je nemoguće verovati da je neka reč zauvek vezana za neku ideju. Dada je realizovala sve mogućnosti *govora* i za sva vremena stavila tačku na priču o umetnosti kao specijalizovanoj delatnosti. Ona je najzad postavila pitanje ostvarenja umetnosti. Nadrealizam je značajan samo kada ga posmatramo kao nastavak

¹ André Breton, „Les mots sans rides“ (Reči bez bora), prvi put objavljeno u *Littérature* n. s. 7, 1922; zatim, André Breton, *Les Pas perdus* (zbirka *Izgubljeni koraci*), 1924, Gallimard, 1990, str. 131.

² André Gide, „Dada“, *Nouvelle Revue Française* (La NRF), 1920, 477–481.

tog pokušaja; u literarnom pogledu, on je bio *reakcionaran*. Ali, realizacija umetnosti, realizacija poezije (u situacionističkom smislu), podrazumeva da se umetnik ne može ostvariti kroz neko „delo“, već da se može *ostvariti* – i ništa više od toga. De Sadov slogan „reći sve“, već je podrazumevao ukidanje izdvojene oblasti literature (u kojoj se može reći samo ono što je literarno). Ipak, to ukidanje, za koje su se, posle Remboa i Lotreamona, svesno zalagali dadaisti, nije značilo i *prevazilaženje*. Nema prevazilaženja bez realizacije, pa se tako ni umetnost ne može prevazići, ako se ne realizuje. U stvari, nije došlo čak ni do njenog ukidanja, jer je posle Džojisa, Dišana i dadaizma, nova spektakularna literatura samo nastavila da buja. Naime, „sve se može reći“ ne znači ništa, ako nema slobode da se sve i učini. Dada je imala priliku da se ostvari u ustanku Spartakovaca, u revolucionarnom pokretu nemačkog proletarijata. Neuspeh tog ustanka nužno je značio i njen poraz. U potonjim umetničkim pokretima (kojima se priključila većina njenih aktera), ona se pretvorila u literarno iskazivanje ništavnosti poetskog čina, u veštinu prikazivanja ispraznosti svakidašnje slobode. Krajnji domet te veštine da se „sve kaže“, lišene slobode da se nešto učini, sveo se na praznu stranicu... Moderna poezija (ekperimentalna, permutativna, spacionistička, nadrealistička ili neodadaistička), predstavlja antitezu poezije, umetnički projekat koji je vlast uzela pod svoje. Moderna poezija ukida poeziju, ne realizujući je; ona živi od permanentne samodestrukcije. „Čemu spasavati jezik“, potišteno priznaje Maks Benze (Max Bense),³ „kada više ionako nema šta da se kaže?“ Priznanje jednog specijaliste! Papagajsko trućanje ili zanemlost, to su jedine alternative za stručnjake u permutovanju. Moderna misao i moderna umetnost, za koje garantuje vlast i koje su njeni garanti, kreću se u onoj sferi koju je Hegel nazivao „jezikom laskanja“. Obe doprinose veličanju vlasti i njenih proizvoda, usavršavajući i banalizujući opšte postvarenje. Tvrdeći da se „realnost svodi na jezik“ ili da se „jezik može razmatrati sam po sebi i za sebe“, specijalisti za jezik dolaze do koncepta „jezika-objekta“ i „reči-stvari“ i oduševljavaju se veličanjem sopstvenog postvarenja. Stvar postaje dominantni model, a roba se iznova ostvaruje i pronalazi svoje pesnike. Teorija države, ekonomije, prava, filozofije, umetnosti, sve je sada prožeto istim apologetskim duhom.

Gde god je izdvojena moć zamenila autonomno delovanje masa, to jest, gde god je birokratija dala sebi za pravo da usmerava sve aspekte društvenog života, ona se obrušava na jezik i njegovu poeziju svodi na vulgarnu prozu kojom se obraća samoj sebi. Ona prisvaja jezik za svoje potrebe, kao i sve ostalo i nameće ga masama. Jezik tako biva primoran da prenosi njene poruke i misli i tako postaje materijalna osnova njene ideologije. Birokratija potiskuje u drugi plan činjenicu da bi jezik prevashodno morao biti sredstvo komunikacije među ljudima. Pošto se cela komunikacija obavlja posredstvom birokratije, ljudima više nije ni potrebno da se sporazumevaju: oni pre svega treba da unutar informativne komunikacione mreže, na koju je svedeno celo društvo, preuzmu ulogu *primalaca* naredbi koje treba izvršiti.

Uslov postojanja takvog jezika je birokratija; njegov nastanak je deo birokratizacije društva. Boljševički poredak, proistekao iz neuspeha sovjetske revolucije, nametnuo je upotrebu izvesnog broja manje ili više magijskih i bezličnih izraza, primerenih vladajućoj birokratiji. „Politbiro“, „Kominterna“, „Agitprop“ – tajanstvena imena ništa manje tajanstvenih specijalizovanih institucija, koje lebde u maglovitim sferama državne vlasti (ili partijskog rukovodstva), bez ikakvog dodira s masama, osim kada treba ojačati postojeću vlast. Jezik, kolonizovan birokratijom, svodi se na niz rigidnih formulacija, lišenih nijansi, u kojima za istim imenicama uvek slede uvek isti pridevi i prilozi; oni se ravnaju prema imenici, gde god se ona pojavi i automatski uskaču na predviđeno

³ Max Bense (1910–1990), nemački filozof i semiotičar.

mesto. To slepo „postrojavanje“ reči odlikava dublju militarizaciju celog društva, njegovu pode-
lu na dve glavne kategorije: na kastu rukovodilaca i veliku masu izvršilaca. Ali, od tih istih reči se
očekuje da obavljaju i druge funkcije; one su prožete magijskom moći koja je u stanju da opravda ne-
podnošljivu stvarnost, da je preoblikuje i predstavi kao jedino moguću. Tako neprijatelj više nije
„trockista“, već „hitlero-trockista“; više se ne govori o marksizmu, već o „marksizmu-lenjinizmu“,
a opozicija „sovjetskom režimu“ automatski postaje „reakcionarna“. Rigidnost kojom se sakrali-
zuju ove obredne formule ima za cilj da očuva čistoću same „supstance“ pred činjenicama koje
je očigledno poriču. Prema tome, važan je samo jezik gospodara je, dok stvarnost ne znači ništa
ili je, u najboljem slučaju, samo ljuštura tog jezika. Od ljudi se očekuje da se u svom delovanju,
u svojim mislima i osećanjima ponašaju kao da je država oličenje cilja, pravde i slobode koje
proklamuje ideologija; obredi (kao i policija) postoje samo zato da bi osigurali takvo ponašanje
(videti Markuze, *Sovjetski marksizam*).⁴

Slabljenje radikalne misli je u znatnoj meri uvećalo moć reči kojima se služi vlast. „Vlast ne
stvara ništa, ona preuzima“ (upor. SI br. 8, *All the King's Men*). Reči koje je skovala revolucionarna
kritika slične su partizanskom oružju ostavljenom na bojnopolju – one prelaze u ruke kontra-
revolucionara i kao ratni zarobljenici bivaju primorane na prisilni rad. Naši prvi protivnici su ti
koji praktikuju lažnu kritiku, njeni patentirani zastupnici. Razlaz između teorije i prakse obez-
bedio je podlogu za ovo preuzimanje, za okoštavanje revolucionarne teorije u ideologiju, koja je
stvarne i praktične zahteve (čije prve znake realizacije već možemo uočiti u aktuelnom društvu)
preobratala u sisteme ideja, u zahteve uma. Izvršiocima tog zadatka su ideolozi svih fela, psi čuvari
vladajućeg spektakla. Najsubverzivniji koncepti lišavaju se svog sadržaja i tako ispražnjeni vra-
ćaju u cirkulaciju da bi poslužili održavanju otuđenja: to je dadaizam okrenut naglavačke. Oni
postaju reklamni slogani (videti novi prospekt „Mediterranskog kluba“). Pojmovi radikalne kriti-
ke doživeli su istu sudbinu kao i proletarijat: lišili su ih istorije, odrekli im korene i pretvorili ih
u dobar materijal za misleće mašine vlasti.

Naš projekat oslobođenja reči može se u istorijskom pogledu uporediti s poduhvatom encik-
lopedista. Jeziku „rascepa“, za koji se zalagalo *Aufklärung* (prosvetiteljstvo) (ako ostanemo pri
hegelovskim ilustracijama), nedostajao je uvid u istorijsku dimenziju; on je zaista bio kritika or-
nulog feudalnog sveta, ali nije imao nikakvu predstavu o tome šta će iz njega proisteći: nijedan
enciklopedista nije bio republikanac. Taj jezik je više govorio o unutrašnjem rascepu do kojeg je
došlo među buržoaskim misliocima; naš jezik, međutim, pre svega cilja na praksu koja će pocepiti
svet, počevši od velova koji ga zaklanjaju. Dok su enciklopedisti težili kvantitativnom nabranju,
oduševljenom opisivanju sveta predmeta, u kojem su buržoazija i roba već odneli pobjedu, naš
rečnik objašnjava ono *kvalitativno* – moguću, ali još neostvarenu pobjedu, potisnuti sloj moderne
istorije (proletarijat) i *povratak potisnutog*. Zalažemo se za stvarno oslobađanje jezika, jer name-
ravamo da se njime služimo sasvim slobodno. Odbacujemo *sve autoritete*, lingvističke i ostale:
samo stvarni život *daje* značenje, koje se može proveriti jedino u praksi. Rasprava o postojanju
ili nepostojanju značenja neke reči, lišena veze sa stvarnošću, čisto je sholastičke prirode. Svoj
rečnik smeštamo u onu oblast slobode koja još izmiče izmiče vlasti, ali koja je njen jedini mogući
univerzalni naslednik.

Jezik ostaje nužni posrednik pri sticanju uvida u svet otuđenja (Hegel bi rekao: nužnog otu-
đenja), instrument radikalne teorije koji će mase na kraju prihvatiti jer njima i pripada; tek tada

⁴ Herbert Marcuse, *Die Gesellschaftslehre des sowjetischen Marxismus* (Društvena nauka sovjetskog marksizma),
1964. Prevedeno kao H. Marcuse, *Sovjetski marksizam*, Globus, Zagreb, 1983.

će otkriti istinu o sebi. Zato je preko potrebno da što pre skujemo vlastiti jezik, jezik stvarnog života, nasuprot ideološkom jeziku vlasti, diskursu koji opravdava sve kategorije starog sveta. Od samog početka moramo nastojati da onemogućimo krivotvorenje naših teorija, njihovo preuzimanje (rekuperaciju). Koristimo određene pojmove kojima već barataju neki specijalisti, ali dajemo im novi sadržaj i preusmeravamo ih protiv specijalizacija kojima su služili i protiv svih plaćenih teoretičara koji bi mogli pasti u iskušenje da sopstvene gadosti projektuju na situacionističku teoriju (kao što je Klodel već učinio sa Remboom, a Klosovski sa De Sadom).⁵ Buduće revolucije moraće da smisle sopstveni jezik. Koncepti radikalne kritike moraju biti pojedinačno preispitani da bi se otkrilo njihovo pravo značenje: na primer, reč *otuđenje*, ključni pojam za razumevanje modernog društva, trebalo bi dezinfikovati pošto je prošao kroz usta jednog Akselosa. Sve reči koje su postale sluge vlasti nalaze se u istom položaju kao i proletarijat, ali će koliko sutra postati oruđe njihovog zajedničkog oslobođenja. Siroti Revel! Nema zabranjenih reči; u jeziku, kao i svuda drugde, *sve je dozvoljeno*. Zabraniti sebi upotrebu neke reči znači odreći se oružja koje koriste naši protivnici.

Naš rečnik će biti neka vrsta šifarnika za tumačenje informacija i skidanje ideoloških velova koji zaklanjaju stvarnost. Priložićemo neke od mogućih prevoda koji će doprineti sagledavanju različitih aspekata društva spektakla i pokazati kako i najsićušniji detalji i znaci doprinose njegovom opstanku. U izvesnom smislu, to će biti dvojezični rečnik, jer će u njemu svaka reč imati „ideološko“ značenje, koje joj daje vlast i ono pravo – za koje smatramo da odgovara stvarnom životu u aktuelnoj fazi istorijskog razvoja. Tako ćemo u svakom trenutku moći da odredimo različite pozicije reči u društvenom ratu. Dok se kod ideologija problem svodio na pitanje kako se iz sveta ideja vratiti stvarnom životu, naš rečnik će doprineti razradi nove revolucionarne teorije o prelasku jezika u život. Istinsko prisvajanje reči koje *rade* ne može se ostvariti bez prisvajanja sâmog rada. Uspostavljanje slobodne kreativne aktivnosti biće u isto vreme i početak slobodne komunikacije, a transparentnost međuljudskih odnosa zameniće siromaštvo reči od kojeg je patio stari režim neprozirnosti. Reči neće prestati da *rade* sve dok ljudi ne prestanu to da čine.

Mustafa Kajati, 1966.

⁵ Aluzija na Klodelove prikaze Remboa, po kojem je ovaj bio i ostao iskreni vernik (najviše u predgovoru za izdanje Remboovih dela iz 1928, Paul Claudel, „Positions et propositions“); i studiju Pjera Klosovskog o de Sadu, koji je inače učestvovao i u uređivanju jednog izdanja njegovih sabranih dela: Pierre Klossowski, *Sade mon prochain* (1947), nouvelle édition précédée d'un avertissement et de *Le Philosophe scélérat*, Paris, Éditions du Seuil, 1967.

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Situacionistička internacionala
Zarobljene reči
Predgovor za situacionistički rečnik
1966.

„Les mots captifs: Préface à un dictionnaire situationniste“, *Internationale situationniste*, Numéro 10, Mars 1966. Časopis Gradac (Čačak) br. 164-165-166, *Situacionistička internacionala*, izbor tekstova, 2008, str. 178–183.

Preveli i priredili: Miodrag Marković i Aleksa Golijanin, 2008 (2016).

anarhisticka-biblioteka.net